

Challenges of Naturalism in Social Science Methodology

Payam Fazli

PhD in Islamic Economics Philosophy of Allameh
Tabataba'i University, Tehran, Iran

Accepted: 12/07/2025

Received: 08/03/2024

eISSN: 2476-6038

ISSN: 1735-3238

Extended Abstract

1. Introduction

One of the new issues that has emerged in the new philosophy in the social sciences is the unifying approach to these sciences. Influenced by the admirable and admirable progress of the natural sciences in the last few centuries, this mentality has prevailed in the scientific community, which must be benefited from the method of natural sciences in order to achieve similar progress in the social sciences. Since there seems to be distinctions between the subject of the natural and social sciences, the use of this method leads to some philosophical and methodological questions. The main question of whether the method used in the natural sciences can be the same in the social-human sciences. Doesn't the complexity of human and human societies make distinctions between the natural and social sciences and the specific methodology of the social sciences?

The answer to these questions by different philosophical approaches is different, but in general we have two important approaches in this regard. The first approach advocates a methodological unity that has an unified view of the nature of different sciences. This group mainly uses the positivist and empirical methods of the natural sciences in the social sciences. The second approach does not consider naturalism to be sufficient in the social sciences and speaks of a specific social science methodology that this methodology must be subject to the subject of human studies and complex human relationships.

* Corresponding Author: fazli.payam@yahoo.com

How to Cite: Fazli, P. (2025). Challenges of Naturalism in Social Science Methodology, *Hekmat va Falsafeh*, 21(82), 237-266. doi: 10.22054/wph.2025.84529.2292

This article, while explaining the evidence of the naturalist group in support of the method of naturalism and criticizing the challenges ahead of a modified and critical approach, called Critical Naturalism. Critical naturalism in the social sciences departs from positivist and reduced approaches to the sciences, which do not pay attention to the distinctions between the natural sciences and the social sciences, but uses rational and rational nature as one of the methods of social sciences along with other additional methods.

Research Question(s)

The question is an important philosophical question whether the naturalistic approach of the natural sciences can be applied to the social sciences? What challenges will we adopt this methodology in the social sciences?

2. Literature Review

Two important historical traditions can be seen in the history of this important discussion:

Naturalist tradition; Which is usually considered science in its compliance with positivist principles. Generally, this method is summarized in the method of empiricism, and given the importance of this stream in the sciences, an important and inextricable link between naturalism and positivist current is formed.

In contrast, the rival tradition of an anti -naturalist Hermeneutical approach; It is based on radical distinction between the methodology of natural and social sciences that originates from the idea of radical distinction between their subjects.

3. Methodology

In this article, critical analysis is used. Important perspectives on the subject are critically evaluated, and finally the method adopted in this article and the necessity of adopting this methodological approach are discussed and examined.

4. Results

Naturalism can be used as a method along with complementary methods in the social sciences

5. Discussion

The social sciences are faced with a complicated issue. Do they act the same way in the face of the natural sciences or do they follow a different order? Should they integrate into the natural sciences or pursue different methodology and goals? It is not undeniable that the social sciences are different from some aspects and areas of the natural sciences, and some factors in the community or institutions may affect his or her performance (Freezer, 1995: 279). These considerations have led to some anti -realist approach. We use the concept of critical naturalism to adopt a reasonable approach in social science methodology. This concept can be taken into consideration in several ways; Because it deals with the process of empiricism in the natural sciences and uses the methods of natural sciences in the social sciences, and in some ways, it has taken into account the important criticism of the currents of naturalism and consider the specific distinctions between the natural sciences and the social sciences.

6. Conclusion

- 1- There is a notion among many that naturalism considers equivalent to positivist current. Although there is a lot of communication between the two streams, the two are not equivalent.
2. Positive and reduced currents do not pay attention to the specific distinctions between the natural sciences and the social sciences, which is why they are not adequately compatible with the essence and nature of the social sciences.
3. Depending on what to determine or explain which is the purpose of the social sciences or how much the importance of theory in the scientific process, it can play a decisive role in our methodology in the social sciences.
4. The best method suggested in this article is the discussion of critical naturalism. This methodology, while aware of the importance of the natural sciences and its benefits in these sciences, is far from positivist or reduced currents in the social sciences.
5. Critical naturalism is described as one of the proposed methods in the social sciences, but contrary to many naturalists, it is not proposed as a monopoly method in these sciences, but also advocates different

methods of naturalism as well as the exclusive methods of social science as complementary methods.

Keywords: Naturalism, Anti-Naturalism, Positivist Approach, Reductionism, Critical Naturalism.

چالش‌های طبیعت‌گرایی^۱ در روش‌شناسی علوم اجتماعیپایام فضلی *
دانشجوی دکتری فلسفه‌ی اقتصاد اسلامی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

* id

چکیده

این مقاله به بررسی و بحث پیرامون به‌کارگیری روش‌شناسی طبیعت‌گرایی در علوم اجتماعی و چالش‌های پیش روی این روش‌شناسی پرداخته است. روش‌شناسی علوم اجتماعی با یک سؤال اساسی روبرو است؛ آیا به‌کارگیری روش‌شناسی علوم طبیعی در علوم اجتماعی از کارایی لازم برخوردار است یا خیر. در پاسخ به این سؤال بنیادین و مهم، برخی روش‌شناسی مشابه علوم طبیعی را در علوم اجتماعی مطرح کرده و برخی به تفاوت‌های بین علوم طبیعی و علوم اجتماعی اشاره داشته و از یک روش‌شناسی مختص علوم اجتماعی جانبداری می‌کنند. رویکرد نخست جریان طبیعت‌گرایی و رویکرد دوم با عنوان ضد طبیعت‌گرایی توصیف می‌شود. به نظر می‌رسد که متناسب با هدفی که برای علم در نظر بگیریم و یا اینکه تقدم منطقی را به نظریه و یا مشاهده بدهیم، می‌تواند در روش‌شناسی اتخاذشده تأثیر اساسی داشته باشد. در نتیجه این مقاله از یک رویکرد طبیعت‌گرایی انتقادی دفاع می‌کند. در این روش‌شناسی از جریان‌های تقلیل‌گرا و پوزیتیویستی صرف در علوم اجتماعی فاصله گرفته و از یک طبیعت‌گرایی تعدیل‌شده به‌عنوان یکی از رویکردهای روش‌شناسی کارآمد در علوم اجتماعی طرفداری می‌کند اما برخلاف غالب طبیعت‌گراها این روش‌شناسی را به‌عنوان رویکرد انحصاری در پژوهش‌های اجتماعی تلقی نکرده و آن را در کنار روش‌های مختص علوم اجتماعی مفید می‌داند.

کلیدواژه‌ها: طبیعت‌گرایی، ضد طبیعت‌گرایی، رویکرد پوزیتیویستی، تقلیل‌گرایی، طبیعت‌گرایی انتقادی.

مقدمه

یکی از مسائل نوینی که در فلسفه‌ی جدید در علوم اجتماعی ظهور یافته است، رویکرد وحدت‌انگاران^۱ در این علوم است. متأثر از پیشرفت‌های شگرفت و تحسین‌برانگیز علوم طبیعی در چند سده‌ی اخیر، این ذهنیت در جامعه‌ی علمی حاکم شده است که به‌منظور دستیابی به پیشرفت مشابهی در علوم اجتماعی، بایستی از روش علوم طبیعی بهره‌مند شد. از آنجایی که به نظر می‌رسد بین موضوع علوم طبیعی و اجتماعی^۲ تمایزاتی وجود دارد، به‌کارگیری این روش برخی سؤالات فلسفی و روش‌شناختی را منجر می‌شود. عمده بحث سر این مسئله بوده که آیا روشی که در علوم طبیعی^۳ بکار گرفته می‌شود، می‌تواند در علوم اجتماعی-انسانی هم همان کارکرد را داشته باشد؟ آیا پیچیده بودن انسان و جوامع انسانی سبب نمی‌شود که بین علوم طبیعی و اجتماعی تمایزاتی را قائل شده و روش‌شناسی مخصوص به علوم اجتماعی را مطرح کنیم؟ پاسخ به این سؤالات از سوی افراد و رویکردهای فلسفی مختلف، متفاوت است اما به‌طور عام ما با دو رویکرد کلی مهم در این رابطه مواجه هستیم. رویکرد نخست از یک وحدت روش‌شناسانه جانبداری می‌کند که یک نگاه متحدالشکل نسبت به ماهیت علوم مختلف دارد. این گروه عمدتاً از روش پوزیتیویستی و تجربی علوم طبیعی در علوم اجتماعی، استفاده می‌کنند. رویکرد دوم، طبیعت‌گرایی را در علوم اجتماعی کافی نمی‌داند و از یک روش‌شناسی مختص علوم اجتماعی سخن می‌گوید که این روش‌شناسی بایستی با موضوع مورد مطالعه یعنی انسان و روابط پیچیده‌ی انسانی سنخیت داشته باشد.

بنابراین این سؤال به‌عنوان یک سؤال فلسفی مهم مطرح است که آیا می‌توان رویکرد طبیعت‌گرایانه‌ی علوم طبیعی را در علوم اجتماعی بکار گرفت؟ اتخاذ این روش‌شناسی در علوم اجتماعی ما را با چه چالش‌های احتمالی روبرو خواهد کرد؟

می‌توان گفت که یکی از مهم‌ترین و درعین حال بغرنج‌ترین مسائل در روش‌شناسی

-
1. Unificationsim
 2. Social sciences
 3. Natural Sciences

علوم اجتماعی بررسی این موضوع است که آیا روش انحصاری طبیعت‌گرایانه در علوم اجتماعی کافی است یا نه. در صورت پاسخ مثبت به این سؤال، روش‌شناسی علوم اجتماعی منحصر در این روش خواهد بود و بایستی تفاوت بین علوم اجتماعی و علوم طبیعی را به نحو درستی توجیه کنیم و در صورتی که این جواب با پاسخ منفی ما روبرو شود بایستی یک روش‌شناسی منحصر و متفاوتی را برای علوم اجتماعی بازتعریف کنیم. در هر صورت؛ جواب مثبت و منفی به این پرسش مهم و بنیادین در علوم اجتماعی تبعات روش‌شناختی به دنبال خواهد داشت که بایستی در صدد پاسخ صحیح و منطقی به آن باشیم.

ساختار پژوهش

این مقاله ضمن تبیین ادله‌ی گروه طبیعت‌گرایان در طرفداری از روش طبیعت‌گرایی و نقد و بررسی چالش‌های پیش رو از یک رویکرد تعدیل‌شده و انتقادی، تحت عنوان طبیعت‌گرایی انتقادی، طرفداری می‌کند. طبیعت‌گرایی انتقادی^۱ در علوم اجتماعی از رویکردهای پوزیتیویستی و تقلیل‌گرایانه در علوم که به تمایزات موجود بین علوم طبیعی و علوم اجتماعی توجه ندارند، فاصله می‌گیرد ولی از طبیعت‌گرایی معقول و منطقی به عنوان یکی از روش‌های علوم اجتماعی در کنار روش‌های تکمیلی دیگر بهره می‌گیرد.

۱ طبیعت‌گرایی در برابر تفسیرگرایی^۲

اینکه ما در مواجهه با علوم اجتماعی چه رویکردی را در پیش بگیریم یک موضوع فلسفی بسیار مهم در علوم اجتماعی به شمار می‌آید. باسکار در مقاله‌ی خویش با عنوان «در رابطه با دانش علم اجتماعی و محدوده‌ی قلمرو آن» این مسئله و چالش را به عنوان اولین سؤال و مسئله پیش روی علوم اجتماعی معرفی می‌کند. به نظر وی در رابطه با علوم اجتماعی یک سؤال و چالش قدیمی وجود دارد و آن به طور پیوسته خودش را در مسائل فلسفی علوم اجتماعی نشان می‌دهد. این سؤال در این قالب مطرح می‌شود: تا چه اندازه می‌توان جامعه

1. Critical naturalism

2. Interpretivism

را به مانند طبیعت مطالعه کرد؟ به نظر باسکار این پرسش را می توان مشکل اولیه ی فلسفه علوم اجتماعی نامید. دو سنت تاریخی را در این مورد می توان مشاهده کرد: سنت طبیعت گرایانه؛ که علم را معمولاً در تطابق خود با اصول پوزیتیویستی می داند. در مقابل، سنت رقیب یک رویکرد ضد طبیعت گرایانه ی هرمنوتیکی؛^۱ که مبتنی بر تمایز رادیکال بین روش شناسی علوم طبیعی و اجتماعی است که از ایده ی تمایز رادیکال بین موضوعات آن ها سرچشمه می گیرد و بر آن استوار است (باسکار، ۲۰۱۳: ۱).

روش شناسی طبیعت گرایانه قائل به یک رویکرد وحدت نگر نسبت به علوم طبیعی و اجتماعی است. بدین نحو که روش شناسی علوم طبیعی می تواند و بایستی در علوم اجتماعی بکار گرفته شود. با توجه به پیشرفت های گسترده ای که در علوم طبیعی به واسطه ی بهره مندی از روش های تجربی به وقوع پیوسته است، عموماً این روش در روش تجربه گرایی خلاصه می شود و با توجه به اهمیت این جریان در علوم، یک پیوند مهم و ناگسستنی بین جریان طبیعت گرایی و جریان پوزیتیویستی شکل گرفته است؛ اما تفسیر گرایان یا مخالفین جریان ناتورالیستی عموماً بر این نظر هستند که علوم اجتماعی بایستی از روش شناسی مختص این علوم بهره مند شوند. اینان با برجسته کردن تمایزات اساسی و مهم بین علوم طبیعی و علوم اجتماعی-انسانی اتخاذ روش شناسی خاصی را برای علوم انسانی-اجتماعی لازم می دانند. از نظر این گروه، علوم اجتماعی دارای موضوع متفاوتی نسبت به علوم طبیعی است. موضوع علوم طبیعی اشیاء و طبیعت بی جان است که امکان دستکاری و تجزیه و تحلیل آن با ابزارهای آزمایشگاهی و محاسباتی ممکن بوده و می توان شرایط لازم را به منظور مشاهده ی دقیق برای مشاهده گر فراهم ساخت اما موضوع علوم اجتماعی، انسان و روابط بین انسان ها بوده و ایدئولوژی و باورها و حب و بغض های وی در پژوهش دخیل است، همین امر تمایزات مهمی را بین این دو نوع علوم ایجاد می کند و سبب می شود که در به کارگیری روش های تجربی در علوم اجتماعی احتیاط بیشتری را داشته باشیم و از روش شناسی متفاوت و یا متمایزی در آن ها استفاده کنیم (بید، ۲۰۰۵).

نسب فلسفی این سنت اخیر از طریق وبر و دیلتای تا ایده‌آلیسم متعالی^۱ کانت قابل ردیابی است. در درون اردوگاه مارکسیستی، مناقشه‌ای دقیقاً موازی با به‌اصطلاح «ماتریالیست‌های دیالکتیکی» در یک سو و لوکاخ، مکتب فرانکفورت و سارتر در سوی دیگر رخ داده است (باسکار، ۲۰۱۳: ۱). پوزیتیویست‌های منطقی، پوپر، فیلسوفان تحلیلی و غالب دانشمندان علوم اجتماعی و به‌خصوص دانشمندان علم اقتصاد در طیف طرفداران رویکرد طبیعت‌گرایانه جای می‌گیرند. در هر اردوگاه بزرگانی از دانشمندان صاحب نام و آوازه خیمه زده و هر کدام با استدلال و تقویت موضع خویش سعی می‌کنند تا بر له و یا علیه روش‌شناسی طبیعت‌گرایانه و یا غیر طبیعت‌گرایانه در علوم اجتماعی استدلال کنند. تقابلات و ادله‌ی هر دو گروه در مقابل هم یک رویارویی بغرنج و البته یک دیالوگ معناداری را در فلسفه و تاریخ علوم اجتماعی موجب شده است و سبب بروز یک ثنویت و چالش مهم و دامنه‌دار در فلسفه‌ی علوم اجتماعی شده است. نزاع و جدال تاریخی بین طبیعت‌گراها و تفسیرگرایان همواره یکی از بحث‌های داغ و مهم در روش‌شناسی علوم اجتماعی است که همچنان با قوت در جریان است.

۲. تقویت رویکرد طبیعت‌گرایانه در علوم اجتماعی

با وجود اینکه هر یک از دیدگاه‌های طبیعت‌گرایی و ضد طبیعت‌گرایی در علوم اجتماعی طرفدارانی را دارد، ولی از بعد تاریخی این جریان طبیعت‌گرایی است که بیشتر توانسته است بر روش‌شناسی علوم اجتماعی مسلط شود. از این جهت است که می‌بینیم جریان طبیعت‌گرایانه از مقبولیت بیشتری در نزد عموم دانشمندان علوم اجتماعی برخوردار است و طرفداران زیادی را در علوم مختلف پیدا کرده است. در زمان کمی شاهد این هستیم که جریان طبیعت‌گرایی به سرعت در بحث‌های فلسفه‌ی علم و فلسفه‌ی علوم اجتماعی ورود پیدا کرده است. غلبه یافتن این جریان از چند عامل و جریان مهم تاریخی در علم و فلسفه متأثر بوده و در تکامل مسیر تحولات علوم طبیعی بسیار مؤثر واقع شده است.

1. Transcendent idealism

۲-۱ پیشرفت شگرف علوم طبیعی

پیشرفت محسوس و اعجاب آور در علوم طبیعی، به خصوص در عرصه‌ی فیزیک نیوتونی سبب شد که یک تقدسی نسبت به علوم طبیعی شکل بگیرد. فیزیک و اصول فیزیک نیوتون به عنوان اصول لایتغیر و قطعی در علم تلقی می‌شد که توانسته بود اصول نجوم بطلمیوسی را کنار زده و جایگزین آن شود. از این جهت یک نوع ارزشمندی نسبت به روش علمی و طبیعی حاکم می‌شود. این تقدس سبب می‌شد که به منظور پیشرفت مشابه در علوم اجتماعی در صدد برآیند تا از روش علوم طبیعی در علوم اجتماعی بهره گیرند. این جو فکری بر قلمرو وسیعی از علوم عصر به خصوص فلسفه‌ی روشنگری و بعدها در فلسفه‌های پوزیتیویستی و رویکرد کلی نسبت به علوم اجتماعی مؤثر واقع شد.

۲-۲ نقش جامعه‌شناسی تحصیلی^۱ آگوست کنت

الگوبرداری از علوم طبیعی و رویکرد وحدت‌انگارانه در علوم اجتماعی را می‌توان در دیدگاه‌های طبیعت‌گرایانه‌ی آگوست کنت مشاهده کرد. وی با آرمان جامعه‌شناسی علمی خویش در توسعه‌ی این روش در علوم اجتماعی اولین گام‌های مهم را برداشت. آگوست کنت از جریان کلی علم‌گرایی در قرن نوزدهم متأثر بود اما خود با رویکردی که در روش‌شناسی علوم اجتماعی اتخاذ کرد بر سرعت این جریان شتاب بخشید.

۲-۳ فلسفه‌های پوزیتیویستی

عامل دیگری که در قرن بیستم بر ساحت علوم مختلف و از جمله علوم اجتماعی مؤثر واقع شد، پوزیتیویسم منطقی بود. جریان‌های پوزیتیویست فلسفی با اینکه از جریان عام علوم تجربی قرن نوزدهم و بیستم متأثر بودند ولی با اتخاذ مبانی پوزیتیویستی محض در علوم، به طور متقابل، تأثیرات وسیعی را بر ساحت علوم مختلف و از جمله بر علوم اجتماعی بر جای گذاشتند (کیت، ۲۰۱۳: ۲). این گروه با تأکیداتی که بر روش‌شناسی داشتند، توانستند

1. Positivist sociology

روش‌شناسی^۱ علم تحصلی را در کلیه‌ی علوم طبیعی و اجتماعی پررنگ‌تر کنند. نزد اینان علم امری خنثی بود که بار ارزشی آن باید کنار گذاشته شود. ویژگی دیگر علم مدنظر این گروه، تحصلی و عینی بودن و در نتیجه امکان پیش‌بینی آن است. هر چیزی را که نتوان به روش تجربی و استقرائی درستی و یا نادرستی آن را اثبات کرد، آن موضوع بایستی به‌عنوان امری موهوم و پوچ از ساحت علم کنار گذاشته شود (شنکر، ۱۳۹۲: ۲۹۵).

بنابراین، علی‌رغم اینکه هر دو جریان طبیعت‌گرایی و تفسیرگرایی طرفداران مهمی را داشته که از دیدگاه خویش دفاع می‌کنند و دلایلی را برای اثبات مدعای خویش ارائه می‌دهند اما در این دیالکتیک روش‌شناختی، این رویکرد تجربی بود که بیشتر توانسته بر ساحت علوم دیگر تأثیرگذار باشد و به قول برخی متفکرین می‌توان گفت که یک چرخش طبیعت‌گرایانه^۲ در علوم اجتماعی به‌وقوع پیوسته است. تأثیرات این جریان را می‌توان در علم اقتصاد و بسیاری از علوم اجتماعی دیگر مشاهده کرد (دیویدسن، ۲۰۰۵: ۲۵۳).

۳. عدم تمایز ذاتی بین علوم طبیعی و علوم اجتماعی در دید طبیعت‌گرایان

طبیعت‌گرایان که تحت تأثیر روش‌شناسی تجربی در علوم طبیعی قرار گرفته‌اند، تلاش می‌کنند تا یک روش واحد و یکپارچه‌ای را برای کل علوم اعم از طبیعی و غیرطبیعی تسری داده و با ملاک واحدی به سراغ بررسی موضوعات موردپژوهش بروند. البته وجود تفاوت‌هایی بین علوم طبیعی و علوم انسانی - اجتماعی معمولاً مورد انکار کمتر اندیشمندی قرار می‌گیرد. ولی از نظر اینان تفاوت در موضوع علوم طبیعی از یکسو و علوم اجتماعی از سوی دیگر به‌اندازه‌ای نیست که نتوانیم از روش واحد در هر دوی این علوم بهره بگیریم (لاوسن، ۲۰۱۹: ۲۹-۳۱). طبیعت‌گرایان بر این موضوع تأکید دارند که این تفاوت‌ها با اتخاذ رویکرد طبیعت‌گرایی در علوم اجتماعی منافات ندارد؛ زیرا که حتی در طبیعی‌ترین و تجربه‌پذیرترین علوم هم هیچ‌وقت شرایط کنترل‌شده‌ی کامل نخواهیم داشت. مثلاً: ما

1. Methodology

2. Naturalistic turn

مفهوم خلأ را در علوم طبیعی فرض می‌گیریم و بر اساس فرض وجود این مفهوم آزمایش‌های کنترل‌شده انجام می‌دهیم؛ اما مفهوم خلأ محض، هیچ‌گاه در خارج وجود ندارد و در کنترل‌شده‌ترین شرایط هم باز عوامل بیرونی وجود دارد که بخواهد باعث تراحم شده و مانع پیدایش شرایط لازم برای شکل‌گیری خلأ شود؛ اما این عوامل تراحم در آزمایش به‌قدری ناچیز و کم است که می‌توان از تأثیرات ناچیز آن چشم‌پوشی کرد (فریدمن، ۱۹۶۶: ۱۰). جریان‌های تقلیل‌گرا^۱ و علم‌محور^۲ تقریباً همین تمایزات را نیز کنار می‌زنند. پوزیتیویست‌های منطقی هر نوع تمایز بین علوم طبیعی و اجتماعی را حذف کرده و ملاک این گروه برای طبقه‌بندی علوم، علمی و غیرعلمی بودن گزاره‌هاست (گونزالس، ۲۰۱۴: ۲-۵). به نظر این گروه هر آنچه نتوان آن را با روش تجربی اثبات کرد، تسمیه‌ی لفظ علم بر آن گزاره خطاست و باید آن را غیرعلمی، پوچ و بی‌معنی بنامیم. کارناپ کلیه‌ی گزاره‌های غیر حسی را به گزاره‌های حسی و مادی تقلیل می‌دهد (شنکر، ۲۹۵).

اما این رویکرد بین همه‌ی طبیعت‌گرایان موردپذیرش نیست. همپل بیان می‌کند که وقتی از وحدت بین علوم طبیعی و علوم اجتماعی صحبت می‌شود، باید توجه داشت که مراد از این وحدت، یک وحدت روش‌شناختی است که متفاوت از «وحدت زبان»؛ یعنی این ادعا که همه‌ی اصطلاحات علمی را می‌توان به اصطلاحات فیزیکی تقلیل داد و «وحدت» قوانین؛ یعنی این ادعا که همه‌ی قوانین علمی را می‌توان از قوانین فیزیک استنباط کرد، می‌باشد. وی وحدت قوانین و وحدت زبانی را نمی‌پذیرد، اما با این وصف وی از وحدت روش‌شناختی حمایت می‌کند (همپل ۱۹۶۹: ۱۸۶-۹۴)؛ اما برخلاف نظر همپل غالب پوزیتیویست‌ها به وحدت زبانی نیز قائل هستند. به نظر این گروه یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های اثباتی فلسفه‌ی علم پوزیتیویستی اعتقاد به یک زبان خنثی است. به این معنی که مفاهیم فلسفه‌ی پوزیتیویستی هیچ بار ارزشی نداشته و خنثی هستند؛ یعنی می‌توان آن‌ها را به نحو مطلق رد یا قبول کرد، تأیید یا ابطال ساخت. این یک ویژگی مهم و برجسته‌ای

1. Reductionism

2. Science-based

است که فلسفه‌ی پوزیتیویستی در اختیار علوم پوزیتیویستی قرار می‌دهد (شنکر، ۱۳۹۲: ۲۸۶). به نظر پوزیتیویست‌ها این ویژگی در علوم طبیعی و یا هر علمی که بتواند این زبان را بکار گیرد، وجود خواهد داشت. علوم اجتماعی به نظر این افراد می‌تواند از این زبان پوزیتیویستی بهره‌مند شود (همپل، ۱۹۶۵a).

پوپر یکی از منتقدین جریان پوزیتیویستی شناخته می‌شود. وی با اینکه سعی می‌کند از قائل شدن به وجود تمایزات ذاتی بین علوم طبیعی و علوم اجتماعی خودداری کند، اما با این وصف برخلاف نظر پوزیتیویست‌ها، بین علوم طبیعی و علوم اجتماعی تمایزاتی نیز قائل می‌شود. وی اصل ابطال‌پذیری در روش‌شناسی علوم را جایگزین جریان استقراء پوزیتیویست‌های منطقی می‌کند. وی به منظور ایجاد برخی تمایزات بین علوم طبیعی و علوم اجتماعی، از مفهوم تحلیل موقعیت استفاده می‌کند. وی تحلیل موقعیت را در علوم اجتماعی به جای ابطال‌گرایی^۱ در علوم طبیعی قرار می‌دهد. وی با ابداع این مفهوم درصدد ایجاد یک تعریف متفاوتی برای علوم اجتماعی برمی‌آید. به نظر وی آن دسته از افرادی که درصدد هستند تا به تمایزات بین علوم طبیعی و اجتماعی توجه نکنند، دیدگاه خطایی را دارند. وی از این جریان تحت عنوان جریان علم‌گرایی یاد می‌کند که می‌خواهند هر چیزی را به روش صرفاً آزمایشگاهی بررسی کنند اما وی این تمایزات را بنیادین نمی‌داند. به نظر وی تحلیل موقعیت به اصل مهم وی تحت عنوان اصل ابطال‌پذیری پایبندی دارد؛ یعنی نظریات در علوم اجتماعی نیز به مانند علوم طبیعی ابتدا در قالب حدس‌ها و فرضیات اولیه صادر می‌شوند و با به کارگیری آزمایش درصدد آزمون و ابطال این نظریات برمی‌آییم؛ اما این روش اندکی با روش ابطال‌پذیری علوم طبیعی متفاوت است (گورتون، ۲۰۱۳: فصل دوم). در رابطه با ارتباط تحلیل موقعیت و میزان پایبندی آن به اصل ابطال‌پذیری، بحث و اختلاف نظر است اما به نظر می‌رسد که پوپر از شدت علم‌گرایی پوزیتیویست‌ها در علوم اجتماعی می‌کاهد.

۴. رابطه‌ی بین طبیعت‌گرایی^۱ و پوزیتیویسم

اهمیتی که پوزیتیویست‌ها برای جریان طبیعت‌گرایی قائل هستند و تأکیدی که در این روش بر جریان‌های پوزیتیویستی و اثبات‌گرایانه‌ی علمی می‌شود، سبب شده است که بسیاری از افراد بین طبیعت‌گرایی و جریان پوزیتیویستی یک ارتباط محکم و جدانشدنی قائل شوند تا جایی که برخی به خطا روش پوزیتیویستی را معادل با جریان طبیعت‌گرایی توصیف می‌کنند؛ اما این یک دیدگاه خطایی است. چراکه به نظر برخی حتی در طبیعی‌ترین علوم هم یک رویکرد پوزیتیویستی محض نمی‌تواند راهکار صحیحی باشد.

باسکار در اثر پژوهشی «امکان دانش علم اجتماعی و محدوده‌ی قلمرو طبیعت‌گرایی» به این خلط نادرست بین دو مفهوم انتقاد می‌کند. وی از یک دیدگاه اشتباه در رابطه با رویکرد وحدت‌انگارانه در علوم اجتماعی انتقاد می‌کند. به نظر باسکار عموماً تلاش بر این است تا دو سنت تاریخی طبیعت‌گرایانه‌ی علم را در مقابل یک رویکرد ضد طبیعت‌گرایانه‌ی، هرمنوتیکی قرار دهند. به نظر باسکار معمولاً طبیعت‌گرایی را در تطابق با اصول پوزیتیویستی می‌دانند و ضد طبیعت‌گرایی را مبتنی بر تمایز رادیکال بین روش‌شناسی علوم طبیعی و اجتماعی دانسته و از ایده‌ی تمایز رادیکال بین موضوعات آن‌ها حمایت می‌کنند (باسکار، ۲۰۱۳: ۱-۳). به نظر وی این یک خطای فاحش است که می‌خواهند وحدت‌انگاری را با پوزیتیویسم یکی بینگارند. به نظر باسکار پذیرش یک تبیین اساساً پوزیتیویستی از علوم طبیعی خطاست. وی از وینچ به خاطر این اشتباه تاریخی انتقاد می‌کند. باسکار می‌گوید که پیترو وینچ در کتاب «ایده علوم اجتماعی» یادآور می‌شود که یک شباهت اساسی بین فلسفه و علوم اجتماعی از یک سو و یک تضاد اساسی بین علوم اجتماعی و علوم طبیعی از سوی دیگر وجود دارد. وقتی به استدلال‌های او برای چنین تضادی رجوع می‌کنیم، متوجه

می‌شویم که یکی از این تفاوت‌ها در این است که اشیای طبیعی وجودی فیزیکی^۱ دارند، درحالی‌که امور اجتماعی فقط در ذهن دانشمند وجود فیزیکی دارد؛ اما به نظر وی، وینچ با این کار یک برداشت صرفاً پوزیتیویستی از موضوع علوم طبیعی دارد درحالی‌که با این کار، خود را از یافتن تفاوت‌های واقعی بین علوم طبیعی و علوم اجتماعی باز می‌دارد. به نظر باسکار، لوکاج در سنت مارکسیستی دقیقاً اشتباهی مشابهی را مرتکب می‌شود (باسکار، ۲۰۱۳: ۲).

باسکار با انتقاد از رویکرد وینچ و برخلاف نظر وی، از روش وحدت‌انگارانه در علوم طبیعی و اجتماعی طرفداری می‌کند اما با این توضیح که می‌خواهد از طبیعت‌گرایی مصطلح بین‌اندیشمندان هم‌عصر عبور کند و این ثنویت وی وحدت‌انگاری را به معنای پوزیتیویستی کردن علوم اجتماعی نمی‌داند بلکه؛ وحدت‌انگاری را به‌عنوان این نظریه تعریف می‌کند که در آن یک وحدت اساسی روش بین علوم طبیعی و علوم اجتماعی وجود دارد یا می‌تواند وجود داشته باشد؛ اما به نظر وی وحدت‌گرایی باید ضرورتاً از دو نوع آن متمایز شود: تقلیل‌گرایی که وحدت واقعی موضوع را نیز مطرح می‌کند و علم‌گرایی که وجود هرگونه تفاوت مهم در روش‌های مناسب برای مطالعه‌ی جوامع و طبیعت را رد می‌کند. در مقابل هر دوی این شکل‌های طبیعت‌گرایی، وی از یک طبیعت‌گرایی ضد پوزیتیویستی سخن می‌گوید. چنین طبیعت‌گرایی معتقد است که می‌توان تبیینی از علم ارائه داد که روش‌های مناسب و کمابیش خاص علوم طبیعی و اجتماعی می‌توانند تحت آن قرار گیرند و منکر این نیست که تفاوت‌های مهمی در این روش‌ها وجود دارد که ریشه در تفاوت‌های واقعی در موضوعات آن‌ها دارد. به‌ویژه وی یکسری ملاحظات هستی‌شناختی و معرفت‌شناختی از وجود برخی از تفاوت‌ها دارد که امکان طبیعت‌گرایی را محدود می‌کند یا به عبارتی شکل مطلوبی را که باید در علوم اجتماعی به خود بگیرد، مشخص می‌کند و این تفاوت‌ها همگی دارای نمود و تجلی متفاوت در روش‌شناسی نیز هستند؛

1. Physical existence

اما با این حال، علم اجتماعی ممکن است نه بر اساس تفاوت‌های واقعی که موضوع علوم اجتماعی را از علوم طبیعی متمایز می‌کند، بلکه صرفاً بر اساس فضیلت از همدیگر متمایز شوند (یعنی تفاوت علوم طبیعی و علوم اجتماعی در درجه‌بندی آن است نه در ذات آن) (باسکار، ۲۰۱۳: ۲-۵).

باسکار از مفهوم ابداعی رئالیسم استعلایی^۱ استفاده می‌کند. وی رئالیسم استعلایی را جایگزین رویکردهای پوزیتیویستی در علم می‌کند و آن را چنین تبیین می‌کند که ما در علم یک طرح‌واره‌ی توسعه‌ی سه مرحله‌ای را داریم که در یک دیالکتیک مستمر، ابتدا علم، یک پدیده یا طیفی از پدیده‌ها را شناسایی می‌کند، سپس برای آن توضیح ارائه می‌دهد و به طور تجربی تبیین‌های آن را آزمایش می‌کند که منجر به شناسایی مکانیسم مولد می‌شود. در این دیدگاه از علم، ماهیت آن در حرکت در هر سطحی از پدیده‌های آشکار به ساختارهایی است که آن‌ها را ایجاد می‌کنند؛ بنابراین می‌توان پرسش طبیعت‌گرایی را این گونه مطرح کرد: تا چه حد می‌توان فرض کرد که حرکتی قابل‌مقایسه در حوزه‌ی علوم اجتماعی انجام شود؟ اگر رئالیسم استعلایی باسکار را قبول کنیم می‌توان گفت که مسئله‌ی طبیعت‌گرایی پیشین به این شکل تغییر می‌یابد که تا چه حد می‌توان فرض کرد که حرکتی استعلایی در علوم اجتماعی مشابه آنچه در علوم طبیعی وجود دارد، ممکن است؟ به نحوی که مراحل سه‌گانه‌ی باسکار در علوم طبیعی را در پی داشته باشد (باسکار، ۲۰۱۳: ۴).

پوپر نیز از جهت و زاویه‌ی دیگری با مبنای پوزیتیویستی در علم مخالفت می‌کند. وی از بعد منطقی و معرفت‌شناختی به نقد جریان فلسفی استقراء می‌پردازد. مهم‌ترین ایراد منطقی وی از جریان پوزیتیویستی ناظر بر این موضوع است که استقراء نمی‌تواند ما را به معرفت یقینی برساند. از نظر پوپر ایرادات منطقی که هیوم بر استقراء گرفته است، به قوت خویش پابرجاست. هیوم می‌گفت این گزاره که «همه‌ی قوها سفید هستند» یک گزاره‌ی تجربی است که از مشاهده‌ی تعدادی از نمونه‌ها و موارد به یک

1. Transcendental realism

قاعده‌ی کلی می‌رسیم و این نوع استدلال استقراء نامیده می‌شود؛ اما هیوم بر این باور است که این نوع استنتاج نمی‌تواند ما را به نتیجه‌ی مطلوب برساند. هر نوع ضرورتی در باب رسیدن به این قاعده‌ی کلی منتفی است. چون مشاهدات ما ناظر به واقعیات فعلی است و هیچ نوع ضرورتی را برای تحقق آن در آینده و یا گذشته ایجاد نمی‌کند. صورت منطقی این قضیه چنین است که از ترکیب چندین گزاره‌ی موجه‌ی جزئی به موجه‌ی کلی حاصل نمی‌شود. درحالی که در استدلال استقرائی چنین مغالطه‌ی منطقی صورت می‌گیرد. پراگماتیست‌ها و ابزارگرایان و نظریه‌ی احتمالات همگی در راستای رفع این چالش اقدام کرده‌اند؛ اما به نظر پوپر اینان در پاسخ به این چالش رویکرد درستی را در پیش نگرفته‌اند. پوپر همواره این ایراد منطقی هیوم بر استقراء را وارد دانسته و آن را امری توصیف می‌کند که مبانی منطقی پوزیتیویست‌ها را متزلزل می‌کند (پوپر؛ کمالی، ۱۳۷۰: ۳۴-۴۳).

اما مهم‌ترین ایراد معرفتی که پوپر از پوزیتیویست‌ها می‌گیرد این است که در روش‌شناسی پوزیتیویستی این تجربه است که مبنای شکل‌گیری معرفت ما را تشکیل می‌دهد و از انباشته شدن تجربیات است که دانش ما شکل گرفته و تکامل می‌یابد؛ اما از نظر پوپر معرفت بدون پیش‌فرض و نظریه‌ی قبلی نمی‌تواند وجود داشته باشد و به لحاظ معرفتی، نظریه بر تجربه تقدم دارد. وی می‌گوید: «تمامی مشاهدات ما محتوای نظری دارند». منشأ دانش در گام نخست حدسیات و فرضیات است (پوپر؛ کمالی، ۱۳۷۰: ۱۲۵-۱۳۵).

از نظر پوپر روش واحدی که پوزیتیویست‌ها بدون قائل شدن به ظرافت و تمایز بین علوم مطرح می‌کنند، اثرات زیان‌باری را برای علوم مختلف و از جمله علوم اجتماعی ایجاد کرده است. از نظر پوپر درست است که مبانی نظریات و گزاره‌ها بایستی در نهایت به تأیید تجربی برسند، اما ماهیت علوم همگی به یک شکل نیست که بخواهیم با همه‌ی آن‌ها به نحو کاملاً یکسانی رفتار کنیم. وی این رویکرد پوزیتیویست‌ها را ناشی از غلبه‌ی فیزیک بر علوم دیگر عنوان می‌کند و از نظر پوپر

اتخاذ این رویکرد غیرمعقول منجر به بروز مشکلاتی در علوم اجتماعی شده است. از نظر پوپر واکنشی که نسبت به این موضع تند و نامعقول پوزیتیویست‌ها همراه بوده سبب شده که برخی از اندیشمندان مخالف این رویکرد، بر تمایزات بین علوم اجتماعی و طبیعی اشاره کرده و این رویکرد را به کل اشتباه دانسته و عنوان می‌کنند که علوم اجتماعی از ماهیت و روش‌شناسی متفاوت تری نسبت به علوم طبیعی برخوردار است. برخی نیز متأثر از رویکرد پوزیتیویست‌ها بین علوم طبیعی و اجتماعی هیچ تمایزی قائل نمی‌شوند و این رویکرد هم منجر به اتخاذ روش نادرستی بین دانشمندان علوم اجتماعی در برخورد با این علوم شده است. به نحوی که این روش‌شناسی با ماهیت علوم اجتماعی سازگاری ندارد. از نظر پوپر هر دو رویکرد فوق، اشتباه هستند (کاتوزیان، ۱۳۷۵: ۱۶۰). پوپر موضع خاص خویش را که عبارت از تحلیل موقعیت^۱ است در علوم اجتماعی مطرح می‌کند. تحلیل موقعیت ضمن اینکه به تفاوت‌های بین علوم تجربی و اجتماعی توجه داشته و به ظرافت‌های خاص علوم اجتماعی توجه دارد، درعین حال به اصل ابطال‌پذیری پوپری نیز پایبند است (گورتون، ۲۰۱۳: ۲۲-۳۵).

۵- تحلیل و ارزیابی

به نظر می‌رسد که علوم اجتماعی با یک مسئله‌ی بغرنجی روبرو هستند. آیا آن‌ها در مواجهه با علوم طبیعی به نحو یکسانی عمل می‌کنند یا اینکه از یک نظم متفاوتی تبعیت می‌کنند؟ آیا آن‌ها باید در علوم طبیعی ادغام شوند و یا اینکه متدلوزی و اهداف متفاوتی را دنبال می‌کنند؟ طبیعت‌گرایی متضمن معنای وحدت‌انگاری در علوم است؛ یعنی منظور این است که علوم مختلف از متد علوم طبیعی تبعیت می‌کنند و دارای ریشه‌های مشترک با علوم طبیعی هستند؛ اما قابل‌انکار نیست که علوم اجتماعی از برخی جنبه‌ها و حیطه‌ها از علوم طبیعی متفاوت هستند و ممکن است برخی عوامل در اجتماع و یا نهادها بر عملکرد وی تأثیرگذار باشند (فریزر، ۱۹۹۵: ۲۷۹).

1. Situation analysis

همین ملاحظات سبب شده است که برخی از یک رویکرد آنتی رئالیستی دفاع کنند. ما برای اتخاذ یک رویکرد معقول در روش‌شناسی علوم اجتماعی از مفهوم طبیعت‌گرایی انتقادی بهره می‌گیریم. این مفهوم از چند جهت می‌تواند مورد توجه باشد؛ زیرا از جهتی ناظر به جریان تجربه‌گرایی در علوم طبیعی بوده و از روشمندی علوم طبیعی در علوم اجتماعی بهره می‌گیرد و از جهتی، انتقادات مهم از جریان‌های طبیعت‌گرایی را مورد توجه قرار داده و به تمایزات خاص بین علوم طبیعی با علوم اجتماعی نیز نظر داشته است. برای تبیین این مفهوم، در چند بخش تبییناتی از این معنا ارائه می‌گردد.

۵-۱ هدف علم؛ تبیین در کنار پیش‌بینی

یکی از مباحثی که در تعیین روش‌شناسی علوم نقش مهمی ایفا می‌کند، هدف علوم است. متناسب با اینکه ما چه هدفی را برای یک علم در نظر بگیریم می‌تواند در اتخاذ روش‌شناسی مأخوذه در آن علم نقش مؤثری داشته باشد. اگر بپذیریم که هدف علوم عبارت از پیش‌بینی^۱ صرف در آن علم باشد، در این صورت، روش پوزیتیویستی می‌تواند تا حدودی ما را به اهدافمان برساند (کالدول، ۱۹۸۰: ۳۶۹-۳۷۰). پوزیتیویست‌های منطقی و جریان‌های طبیعت‌گرا عموماً این هدف را در علم دنبال می‌کنند. پوزیتیویست‌ها قائل به این هستند که هدف علم این است که دانش پیش‌بینی‌کننده‌ای درباره‌ی موجودات عینی و اثبات‌پذیر به ما ارائه دهد؛ بنابراین در بین نظریات مختلف که هر دو از زبان اثباتی استفاده می‌کنند، آنکه قدرت پیش‌بینی بیشتری را داشته باشد اولویت خواهد داشت (کیت، ۲۰۱۳، ص ۳) و هر روشی هم که به دنبال پیش‌بینی نباشد، روش مناسبی در این دیدگاه نخواهد بود. مدل‌سازی در پی تبیین است و هیچ کمکی برای تحقق پیش‌بینی نمی‌کند. به همین علت، برای پوزیتیویست‌ها مدل‌سازی در علوم چندان جایگاهی ندارد؛ زیرا آن‌ها بیشتر در پی تبیین هستند. آن‌ها فقط استعاره‌های مفید، به‌ویژه برای کسانی که ذهن‌های

1. prediction

سخت گیرتری دارند، بوده ولی اجزای اصلی یک نظریه نیستند. به این ترتیب، آن‌ها مستحق بحث زیادی توسط فیلسوف علم نیستند (شفر، ۱۹۶۶: ۴-۴۲).

اما اگر بتوان هدفی غیر از پیش‌بینی نیز برای علوم در نظر گرفت، در این صورت، به نظر می‌رسد که نحوه‌ی رویکرد و روش‌شناسی ما در علوم متفاوت خواهد بود. از نظر برخی پژوهشگران نمی‌توان در نظر گرفت که هدف علم این باشد که بخواهد صرفاً یکسری پیش‌بینی‌هایی نسبت به روابط بین پدیده‌ها بیان کند ولی هیچ تبیین معقول و موجهی نسبت به این ارتباط نداشته باشد (داو، ۲۰۰۲: ۶۳). البته بین علوم طبیعی و علوم اجتماعی می‌توان تمایزاتی را قائل شد. در علوم طبیعی این عنصر پیش‌بینی است که پررنگ‌تر است؛ چون معمولاً طبیعت از قاعده‌ی یکنواختی تبعیت می‌کند؛ اما با پیدایش نظریات نسبیت یا عدم قطعیت، اصول تزلزل‌ناپذیری فیزیک نیوتونی در علوم طبیعی نیز دچار تردیدهایی شده و بنابراین ضرورت توجه به نظریات تبیین‌گرایانه نیز احساس می‌شود. در علوم اجتماعی این وضعیت به مراتب سخت‌تر است. در علوم اجتماعی نمی‌توان یک ارتباط و همبستگی همیشگی بین پدیده‌ها را کشف کرد. می‌توان نظم‌هایی از روابط بین انسان‌ها و اجتماع بشری کشف کرد و با ابزارهایی حتی آن‌ها را اندازه‌گیری کرد ولی این دقت هیچ‌گاه نمی‌تواند به اندازه‌ی دقت علوم طبیعی باشد. در علوم اجتماعی عوامل متعددی می‌تواند در رفتار اجتماعات انسانی نقش داشته باشند و اعمال و کنش‌های انسانی از عوامل متعدد محیطی و شرایط فیزیولوژیکی و پدیده‌های اجتماعی متعدد تأثیر می‌پذیرد. همین عامل سبب مشکل بودن پیش‌بینی مکانیکی رفتار انسان‌ها می‌شود. به خاطر وجود این پیچیدگی‌ها است که به نظر برخی از متدلوژیست‌ها، این تبیین است که بایستی هدف نخستین برای علوم اجتماعی باشد. به نظر تونی لاوسن غایت پیش‌بینی به‌ندرت در علوم اجتماعی اتفاق می‌افتد و چیزی که به‌ندرت اتفاق می‌افتد، ضرورتی ندارد. به همین علت وی پیش‌بینی را امری غیرضروری توصیف می‌کند. «اگر پیش‌بینی رویدادهای اجتماعی و اقتصادی معمولاً نشدنی است، چه نیازی به موفقیت در پیش‌بینی داریم؟ پس اجمالاً می‌توان

پذیرفت که اولین هدف علم پیش‌بینی نیست». از نظر لاوسن علوم اجتماعی به خاطر توجه به اصل پیش‌بینی از وظیفه‌ی اصلی خود، یعنی تبیین ساختارها و مکانیزم‌های حاکم بر رفتارها و روابط انسانی مغفول مانده‌اند. لاوسن روش رئالیسم متعالی را که برگرفته از تفکرات باسکار در حوزه‌ی علوم انسانی است، جایگزینی برای جریان غالب پوزیتیویسم در علوم اجتماعی می‌داند (لاوسن، ۱۹۹۷: ۲۷۸-۲۸۲).

هدف پیش‌بینی یا تبیین^۱ دو هدف غالب در علوم اجتماعی هستند که به‌عنوان دو هدف گاهی متعارض شناخته می‌شوند اما برخلاف اینکه برخی در صدد این هستند که بین تبیین و پیش‌بینی تعارضی قائل شوند و این دو را در مقابل هم قرار دهند، اما به نظر می‌رسد که این‌ها جایگزینی برای همدیگر نیستند، بلکه این دو عنصر بایستی در کنار هم مورد توجه قرار گیرد. تبیین می‌تواند به‌عنوان عنصر کمکی برای تحقق پیش‌بینی عمل کند. بخصوص در مواردی می‌توان با توجه به عناصر مغفول در علوم اجتماعی و تبیین صحیح از مسائل، پیش‌بینی‌های دقیق‌تری را انجام داد. همچنین تبیین، ما را قادر می‌سازد که موارد نقض و خلاف قاعده در پیش‌بینی در علوم اجتماعی را بهتر تبیین کرد. اگر هم پیش‌بینی و هم تبیین را در علوم اجتماعی معتبر بدانیم، طبیعت‌گرایی صرف و به‌طور خاص طبیعت‌گرایی پوزیتیویستی، نمی‌تواند روش‌شناسی سازگاری باشد که ما را به‌طور کامل و متناسبی به اهداف موردنظرمان برساند.

۲-۵ تقدم نظریه یا مشاهده

در شکل‌گیری علم تقدم با نظریه^۲ است و یا مشاهده^۳؟ این یک سؤال مهم و کلیدی است که رگه‌های آن را می‌توان در سنت فلسفی باستان هم مشاهده کرد. شاید بتوان مهم‌ترین و قدیمی‌ترین جدال بر سر این موضوع را در محاورات افلاطونی و نظریه‌ی یادگیری ارسطویی مشاهده کرد. افلاطون نظریه را مقدم دانسته و فرآیند یادگیری را

1. Explanation

2. Theory

3. Observation

یادآوری می‌دانست و به مفاهیم پیشینی و عالم مثل اعتقاد داشت و ارسطو از تقدم مشاهده بر شکل‌گیری مفاهیم سخن گفته و به سنت تجربه‌گرایی اعتقاد داشته است (کاپلستون، ج ۱، ۱۳۸۵: ۴۲۴). افرادی مثل دکارت به مفاهیم فطری پیشینی ذهن اعتقاد داشتند و در مقابل جان لاک انگلیسی اصطلاح لوح سفید ذهن را مطرح کرد که قبل از وقوع پیدایش تجربه، ذهن را به‌مانند لوح سفیدی تجسم می‌کرد که با تجربیات تکمیل می‌شود. این سنت توسط تجربه‌گرایانی مثل هیوم دنبال می‌شود (کاپلستون، جلد پنجم: ۴۰۱). کانت سعی کرد یک رویکرد تلفیقی در پیش بگیرد که فرآیند یادگیری را نتیجه و محصول مشترک مفاهیم پیشینی ذهن و عالم تجربه می‌دانست (کانت، ۱۳۹۵: ۱۵۶-۱۷۵). به نظر پوزیتیویست‌های منطقی این تجربه است که نقش اولی را در دانش ایفا می‌کند. پوزیتیویست‌ها گزاره‌های علمی را به گزاره‌های ترکیبی و تحلیلی تقسیم می‌کردند. گزاره‌های ترکیبی که محصول مشترک تجربه توصیف می‌شدند اما گزاره‌های تحلیلی با اینکه محصول مستقیم تجربه نیستند ولی قابل تبدیل به گزاره‌های مستقیم تجربی هستند؛ بنابراین پوزیتیویست‌ها نیز همه‌ی گزاره‌ها را تجربی توصیف می‌کردند. از نظر پوپر با اینکه تجربه نقش اصلی را در ابطال نظریات علمی دارد، اما منشأ دانش به لحاظ تقدم منطقی با نظریه و حدس اولیه شروع می‌شود. ویتگنشتاین نیز در دو دوره‌ی حیات فکری خویش دو رویکرد متفاوتی را در پیش می‌گیرد. در دوره‌ی نخست حیات فکری تقدم را به تجربه می‌دهد و در دوره‌ی دوم فکری خویش از نظریات اولیه‌ی خویش عدول کرده و به نظریات و معانی موردنظر در قلمروهای مختلف فکری سخن می‌گوید (کنفیلد، ۱۳۹۲: ۳۴۳-۳۴۹).

رنالیست‌ها از رویکرد تقلیل‌گرایانه‌ی هستی به امور محسوس و تجربی انتقاد می‌کنند. بوم، بونگ، هره، هسه، ماکسول، اسمارت اساساً به مسائل هستی‌شناختی توجه داشته‌اند و حملات خود را متوجه پوزیتیویست‌ها به علت اکتفا کردن به «توضیح» ظاهری پدیده‌ها، دارند. آن‌ها برخلاف پوزیتیویست‌ها، ارجاعاتشان در علم به موجوداتی است که واجد شرایط «مشاهده» نیستند. همچنین آن‌ها غالباً با دیدگاه

هیومی درباره علیت که زیربنای بسیاری از استدلال‌های پوزیتیویست‌ها است، مخالف بوده و وظیفه‌ی علم را کشف مکانیسم‌های علّی می‌داند که بی‌شک وجود همین دیدگاه‌های نظری است که قانونمندی‌های پدیده‌های قابل مشاهده را به وجود می‌آورد. رئالیست‌ها بر این موضع پوزیتیویستی انتقاد می‌کنند که موجودات مشاهداتی هیچ تقدیمی در واقعی بودن نسبت به موجودات نظری و انتزاعی ندارند، بلکه به‌عکس این موجودات نظری هستند که از مشاهدات تجربی باید به آن‌ها دسترسی پیدا کنیم (شافر، ۱۹۶۹).

برخی همچون ویلهم دیلتای که به جریان فلسفی نوکانتی تعلق دارد به لحاظ منطقی، علوم انسانی را مقدم بر علوم طبیعی قرار می‌دهد؛ چون نوعی وابستگی علوم طبیعی به علوم انسانی احساس می‌شود (دیلتای: ۱۴۶-۱۴۷) برخی از ویتگنشتاینی‌های جدید مانند تولمن (۱۹۵۸ و ۱۹۶۱) و هانسون (۱۹۵۸) از مفهوم بازی‌های زبانی مختلف صحبت کرده و به تمایزات بین دو مفهوم «دیدن» و «دیدن به‌عنوان» اشاره می‌کنند (ویتگنشتاین ۱۹۵۳، بخش دوم، قسمت ۱۱). این گروه، تغییرات در مقیاس بزرگ در نظریه‌های علمی را اغلب به‌عنوان تغییرات در بازی‌های زبانی در نظر می‌گیرند، در نتیجه به نظر اینان ارتباط بین شرکت‌کنندگان در چارچوب‌های نظری مختلف به‌هیچ‌وجه آسان نیست. با توجه به اینکه، تفاوت واضحی بین آنچه ما مستقیماً مشاهده می‌کنیم و آنچه از آن مشاهدات استنباط می‌کنیم، وجود دارد، اغلب مورد اعتراض این گروه قرار می‌گیرد و به همین جهت این گروه از اهمیت زمینه‌های مختلف در معنا کردن اصطلاحات مختلف، سخن می‌گویند. برای نوویتگنشتاینی‌ها، چیزی که اساساً اشتباه است، این باور است که زبان مشاهده‌ای خنثی وجود دارد. به نظر این افراد همه‌ی مشاهدات ما «تئوری مملو از تئوری» هستند و به‌نوعی، وقتی نظریه‌های ما تغییر می‌کنند، آنچه مشاهده می‌کنیم نیز تغییر خواهد کرد (کیت، ۲۰۱۳: ۷).

چه با رویکرد تجربه‌گرایی در علم موافق باشیم و منشأ شکل‌گیری دانش را

تجربه توصیف کنیم و چه با رویکرد عقل گرایی موافقت کنیم و منشأ شکل گیری دانش را مفاهیم عقلی و نظریه عنوان کنیم، تردیدی نیست که نظریات در جهت دهی به علوم نقش مهمی را ایفا می کنند. حتی اگر رویکرد تجربه گرایی را در علوم اتخاذ کنیم، با اینکه، این تجربیات است که منشأ برخی نظریات در ذهن ما شده اما همین مفاهیم تشکیل شده از تجربیات ما، در مشاهدات بعدی ما تأثیر گذار خواهد بود (کرنی، ۱۳۹۸: ۳۰۱-۳۲۸)؛ بنابراین دیدگاه پوزیتیویستی صرف در علوم و یا رویکردهای تقلیل گرایانه در علوم اجتماعی، چندان مبنای منطقی نخواهد داشت. بر همین مبناست که گروه های مختلفی با پذیرش جریان پوزیتیویستی محض در علوم از جهات و زوایای مختلفی، مخالفت کرده اند.

۳-۵ طبیعت گرایی انتقادی^۱

رویکرد طبیعت گرایی در علوم طبیعی دستاوردهای بزرگی داشته است. این پیشرفت مرهون به کارگیری روش تجربی در این علوم بوده است. روش تجربی با استفاده از ابزارهای دقیق و به کارگیری محیط آزمایشگاهی و مشاهدات تجربی توانسته است این پیشرفت را در علوم مختلف تجربه کند. این پیشرفت باعث تعمیم و تسری این روش از سوی برخی دانشمندان به علوم اجتماعی نیز شده است اما علی رغم به کارگیری روش گسترده ی تجربی در علوم اجتماعی، پیشرفتی مشابه آن چیزی که در علوم طبیعی مشاهده می کنیم، در علوم اجتماعی به وقوع نپیوسته است. این ناکامی نسبی در علوم اجتماعی سبب شده است که دو رویکرد کلی نسبت به این موضوع شکل بگیرد. عده ای عدم کامیابی کامل در این دسته از علوم را به جهت به کارگیری ناقص این روش در علوم اجتماعی می دانند و از کپی برداری کامل از روش علوم طبیعی طرفداری می کنند. دیدگاهی که سبب پیدایش رویکردهای علم گرایی و یا تقلیل گرایی در عرصه ی علوم اجتماعی شده است؛ اما این رویکردها مخالفین جدی بین تفسیر گرایان و

1. Critical naturalism

حتی در بین خود طبیعت‌گرایان دارد (شنکر، ۱۳۹۲: ۲۷۹). گروه دوم بر این عقیده هستند که روش‌های آزمایشگاهی و مشاهداتی همیشه و به‌مانند علوم طبیعی در علوم اجتماعی کارگر نیستند. این مشکل بیش از آنکه به جهت نارسایی روش‌های پوزیتیویستی در علوم اجتماعی باشد، به جهت موضوع متفاوت علوم اجتماعی است؛ زیرا موضوع علوم اجتماعی چنین امکانی را پیش روی مشاهده‌گر قرار نمی‌دهد. برخی در این بین یک روش‌شناسی جایگزین در علوم اجتماعی را پیشنهاد می‌کنند و برخی دیگر از رویکرد طبیعت‌گرایانه‌ی تعدیل‌شده^۱ در این دسته از علوم طرفداری می‌کنند. رویکردی که این مقاله از آن طرفداری می‌کند یک رویکرد طبیعت‌گرایانه‌ی انتقادی است. به این معنی که در این نوع طبیعت‌گرایی، از به‌کارگیری روش‌های علوم طبیعی در علوم اجتماعی طرفداری می‌کند و آن را ضرورتاً در تضاد با ماهیت علوم اجتماعی نمی‌داند. با به‌کارگیری برخی از روش‌های علوم طبیعی می‌توان به پیشرفت‌های خوبی در علوم اجتماعی دسترسی پیدا کرد و در عین حال یک ملاک معتبر علمی برای ارزیابی نظریات در علوم اجتماعی پیدا کرد؛ اما در این نوع از طبیعت‌گرایی، از جریان‌های پوزیتیویستی و رویکردهای تقلیل‌گرایانه و علم‌محورانه پرهیز می‌شود. این جریان‌ها در صدد هستند که یک وحدت موضوع و وحدت قوانین را بین علوم طبیعی و اجتماعی مطرح کنند و مرزهای بین دو موضوع متفاوت دانش را از بین ببرند. رویکردی که موجب ناکارآمدی روش‌شناسی علوم اجتماعی خواهد شد؛ اما این رویکرد مورد قبول نیست؛ زیرا که این رویکرد حتی در خود علوم طبیعی نیز نمی‌تواند از کارایی لازم برخوردار باشد (کرنی، ۱۳۹۸: ۳۱۵-۳۲۶). پوزیتیویست‌ها در تعمیم اصل پوزیتیویستی خویش به جریان معرفت از یک اصل غیر پوزیتیویستی استفاده می‌کنند. مهم‌ترین اصل پوزیتیویست‌ها که می‌گوید هر گزاره‌ای باید به روش اثباتی تأیید شود، خود یک اصل غیر تجربی است. همچنین با قبول این دیدگاه که نظریات می‌توانند در تأیید و یا رد مشاهدات ما نقش داشته باشند، می‌توان گفت اصل

پوزیتیویستی صرف حتی در علوم طبیعی نیز چندان راهگشا نیست. همچنین با قبول اینکه پیش‌بینی نمی‌تواند به‌عنوان تنها هدف برای علوم باشد، استفاده از رویکردهای پوزیتیویستی صرف، چندان مناسب نخواهد بود. رویکردهای تقلیل‌گرایانه در علوم نیز با ذات پیچیده‌ی علوم اجتماعی سازگاری ندارند. در علوم اجتماعی وضعیت به‌مراتب سخت‌تر است؛ زیرا در این علوم گزاره‌های غیرتجربی و انتزاعی زیادی را می‌توان مشاهده کرد.

در طبیعت‌گرایی انتقادی با اینکه از یک جریان طبیعت‌گرایی تعدیل‌شده در علوم اجتماعی طرفداری می‌کنیم اما درصدد نیستیم که این روش را باوجود مزایای قابل توجه آن در علوم اجتماعی، به‌عنوان تنها روش و یا رویکرد منحصربه‌فرد، در پژوهش‌های علوم اجتماعی توصیف کنیم. پیچیدگی موضوع انسانی سبب می‌شود که ابعاد متعددی از جوامع انسانی و ابعاد انسانی موردبررسی قرار گیرد. روش طبیعت‌گرایی انتقادی در مباحثی مثل حوزه‌ی اخلاق، بحث‌های اراده‌ی انسانی و ارزش‌های انسانی که در دانش علوم اجتماعی بسیار مؤثر است، دارای ناتوانی‌های زیادی در تحلیل و ارزیابی است. به همین جهت می‌توان در کنار طبیعت‌گرایی انتقادی از روش‌های مختص علوم انسانی و یا روش‌های مکمل در علوم انسانی نیز استفاده کرد؛ اما استفاده از این رویکردها به معنای حذف رویکرد ناتورالیستی نخواهد بود؛ زیرا برخی از ابعاد اجتماعات انسانی نیز با رویکرد طبیعت‌گرایانه‌ی انتقادی قابل تبیین است. به‌خصوص این رویکرد در حوزه‌ی پیش‌بینی و تحقق پیشرفت در علوم اجتماعی می‌تواند بسیار مهم و تعیین‌کننده باشد.

نتیجه‌گیری

۱- این تصور بین بسیاری وجود دارد که طبیعت‌گرایی را معادل با جریان پوزیتیویستی می‌دانند. باوجوداینکه بین این دو جریان ارتباطات زیادی وجود دارد، ولی این دو معادل هم نیستند.

۲- جریان‌های پوزیتیویستی و تقلیل‌گرایانه به تمایزات خاص بین علوم طبیعی و علوم

چالش‌های طبیعت‌گرایی در روش‌شناسی علوم اجتماعی؛ فضلی | ۲۶۳

اجتماعی توجه ندارند، به همین علت است که با ذات و ماهیت علوم اجتماعی سازگاری کافی را ندارند.

۳- بسته به اینکه بین پیش‌بینی و یا تبیین کدام را به عنوان هدف علوم اجتماعی تعیین کنیم و یا اینکه اهمیت نظریه را در جریان علمی چقدر بدانیم، می‌تواند بر روش‌شناسی ما در علوم اجتماعی نقش تعیین‌کننده‌ای داشته باشد.

۴- بهترین روش پیشنهادی در این مقاله بحث طبیعت‌گرایی انتقادی است. این روش‌شناسی ضمن اینکه به اهمیت روش علوم طبیعی و مزایای آن در این علوم واقف است، اما از جریان‌های پوزیتیویستی و یا تقلیل‌گرایانه در علوم اجتماعی فاصله می‌گیرد.

۵- طبیعت‌گرایی انتقادی به عنوان یکی از روش‌های پیشنهادی در علوم اجتماعی توصیف می‌شود ولی برخلاف نظر بسیاری از طبیعت‌گرایان، به هیچ وجه به عنوان روش انحصاری در این دسته از علوم پیشنهاد نمی‌شود، بلکه از روش‌های متفاوت از طبیعت‌گرایی و همچنین از روش‌های انحصاری علوم اجتماعی هم به عنوان روش‌های مکمل، طرفداری می‌کند.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارد.

ORCID

Payam Fazli

<https://orcid.org/0009-0000-7601-5346>

منابع

- پوپر؛ کارل ریموند. (۱۳۷۰). *منطق اکتشافات علمی*، ترجمه‌ی سید حسین کمالی، انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ اول.
- دیلتای؛ ویلهم. (۱۳۹۳). *مقدمه بر علوم انسانی*، ترجمه‌ی منوچهر صانعی دره بیدی، انتشارات ققنوس، چاپ سوم.
- شنکر؛ اس. جی. (۱۳۹۲). *تاریخ فلسفه‌ی غرب؛ (ج ۹) فلسفه‌ی علم، منطق و ریاضیات در قرن بیستم*، ترجمه‌ی ابوالفضل حقیری، انتشارات حکمت، چاپ اول.
- فضلی؛ پیام. (۱۴۰۳). *ارزیابی مجدد از دیدگاه میلتون فریدمن در مورد ابزارگرایی، انتشارات حکمت و فلسفه*، سال ۲۰، بهار ۱۴۰۳، شماره ۱ (پیاپی ۷۷).
- کاپستون؛ فردریک. (۱۴۰۱). *اعلم؛ امیر جلال‌الدین، تاریخ فلسفه: فیلسوفان انگلیسی از هابز تا هیوم*، جلد پنجم، انتشارات سروش.
- کاپستون؛ فردریک، مجتبی؛ سید جلال‌الدین. (۱۳۸۵). *تاریخ فلسفه*، جلد ۱.
- کانت؛ ایمانوئل. (۱۳۹۵). *نقد عقل محض*، ترجمه‌ی بهروز نظری، انتشارات ققنوس، چاپ دوم.
- کرنی؛ ریچارد. (۱۳۹۸). *تاریخ فلسفه‌ی غرب؛ (ج ۸) فلسفه قاره‌ای در قرن بیستم*، ترجمه‌ی مریم خدادادی، انتشارات حکمت، چاپ اول.
- کفیلد؛ جان وی. (۱۳۹۲). *تاریخ فلسفه‌ی غرب؛ (ج ۱۰) فلسفه معنا، معرفت و ارزش در قرن بیستم*، ترجمه‌ی یاسر خوشنویس، انتشارات حکمت، چاپ اول.

References

Here are the references formatted according to APA style:

- Beed, C. (2005). Naturalised epistemology and economics. *Cambridge Journal of Economics*, 29(1), 99-117. Published by Oxford University Press.
- Caldwell, B. (1980). Positivist philosophy of science and the methodology of economics. *Journal of Economic Issues*, 14(1), 53-76. <https://doi.org/10.1080/00213624.1980.11503899>
- Frazer, E. (1995). What's new in the philosophy of social science? *Oxford Review of Education*, 21(3), 267-281. <https://doi.org/10.1080/0305498950210303>
- Friedman, M. (1966). The methodology of positive economics. In *Essays in Positive Economics* (pp. 3-16, 30-43). Chicago: University of Chicago Press.

- Gonzalez, J. W. (2014). The evolution of Lakatos's repercussion on the methodology of economics. *HOPOS: The Journal of the International Society for the History of Philosophy of Science*, 4(1), 1-25. <https://doi.org/10.1086/675511>
- Gorton, A. W. (2006). *Karl Popper and the social sciences*. Albany, NY: State University of New York Press.
- Hausman, M. D., & McPherson, S. M. (1993). Taking ethics seriously: Economics and contemporary moral philosophy. *Journal of Economic Literature*, 31(2), 671-731. <https://doi.org/10.1257/jel.31.2.671>
- Heather, E. D. (2022). Reintroducing prediction to explanation. *Philosophy of Science*, 76(4), 444-463. <https://doi.org/10.1086/648111>
- Hempel, C. G. (1969). Logical positivism and the social sciences. In P. Achinstein & S. Barker (Eds.), *The legacy of logical positivism* (pp. 1-20). Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Keat, R. (1971). Positivism, naturalism, and anti-naturalism in the social sciences. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 1(1), 3-17. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5914.1971.tb00002.x>
- Lawson, T. (1997). *Economics and reality*. London and New York: Routledge.
- Lawson, T. (2019). The nature of social reality: Issues in social ontology. *Routledge*. <https://doi.org/10.4324/9780429433937>
- Shapere, D. (1966). Meaning and scientific change. In R. Colodny (Ed.), *Mind and Cosmos* (pp. 1-20). University of Pittsburgh Press.
- Jackson, W. A. (2016). Naturalism in economics. *Pages* 761-780. <https://doi.org/10.1080/17470218.2016.1131200>.

References [In Persian]

- Canfield, John W. *History of Western Philosophy, Vol. 10: Philosophy of Meaning, Knowledge, and Value in the Twentieth Century*, translated by Yaser Khoshnevis. Tehran: Hekmat Publications, 2013 (First Edition). [In Persian]
- Capstone, Frederick. *History of Philosophy, Vol. 1*, translated by Seyyed Jaleleddin Mojtavavi. Tehran: 2006. [In Persian]
- Capstone, Frederick. *History of Philosophy: English Philosophers from Hobbes to Hume, Vol. 5*, translated by Amir Jaleleddin. Tehran: Soroush Publications, 2022. [In Persian]
- Dilthey, Wilhelm. *Introduction to the Human Sciences*, translated by Manouchehr Sanei Darreh Bidi. Tehran: Ghoghnoos Publications, 2014 (Third Edition). [In Persian]
- Fazeli, Payam. "A Re-evaluation of Milton Friedman's View on Instrumentalism." *Hekmat va Falsafeh*, Vol. 20, Spring 2024, No. 1 (77). [In Persian]

- Kant, Immanuel. *Critique of Pure Reason*, translated by Behrouz Nazari. Tehran: Qoqnoos Publications, 2016 (Second Edition). [In Persian]
- Kerney, Richard. *History of Western Philosophy, Vol. 8: Continental Philosophy in the Twentieth Century*, translated by Maryam Khodadayi. Tehran: Hekmat Publications, 2019 (First Edition). [In Persian]
- Popper, Karl Raimund. *The Logic of Scientific Discovery*, translated by Seyyed Hossein Kamali. Tehran: Elmi va Farhangi Publications, 1991 (First Edition). [In Persian]
- Shanker, S.J. *History of Western Philosophy, Vol. 9: Philosophy of Science, Logic, and Mathematics in the Twentieth Century*, translated by Abolfazl Haqiri. Tehran: Hekmat Publications, 2013 (First Edition). [In Persian]

استناد به این مقاله: فضلی، پیام. (۱۴۰۴). چالش‌های طبیعت‌گرایی در روش‌شناسی علوم اجتماعی، فصلنامه علمی حکمت و فلسفه، ۲۱(۸۲)، ۲۳۷-۲۶۶. doi: 10.22054/wph.2025.84529.2292

Hekmat va Falsafeh (Wisdom and Philosophy) is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.